

THE IMAGES AND THEIR HISTORY. THE POLITICAL USAGE OF IMAGIOLOGY (I)

Otilia Sîrbu

Lecturer PhD. , Hyperion University, Bucharest

Abstract: Image studies is not about explaining or pinpointing the hypothetical „character” or „temperament” or any race or nation. The imagologist studies statements and texts, and keeps aloof from making, or entering into an argument with realworld truth claims for these (e.g. climatological or biological determination) are usually essentialist reifications.

Keywords: image, nation, argument, determination, truth.

Egiptenii erau adversari declarați ai ideii de străinătate¹, starea lor mentală în acest sens încadrându-se în xenofobie. Adversitatea egipteanului față de străin este una categorială și presupune deci o tratare globală a unei categorii umane. Egipteanul avea siguranța deplină că respectiva categorie are precise trăsături distinctive, pe de-o parte și, pe de altă parte, că toți indivizii din categorie au automat trăsăturile categoriei. Avem de-a face astfel cu un exemplu viu de imagologie.

E de precizat însă că sunt motive să credem că radicalismul pe care tocmai l-am semnalat se manifestă ca atare doar începând dintr-un moment anume, cu determinații precise din punct de vedere istoric, a căror evocare sumară este de folos studiului de față.

Istoria Imperiului vechi este liniară, un adevărat izolaționism – „Primul Imperiu” (primele șase dinastii) orientându-se spre sine și nemanifestându-se în afara Țării Nilului nici militar, nici cultural. Este epoca marilor construcții, a marilor piramide, epocă dominată de o spiritualitate cu totul excepțională, dar ale cărei detalii sunt în cea mai mare parte necunoscute nouă. Însă la sfârșitul dinastiei a VI-a totul se surpă – tot dinăuntru, fără participare străină, dinafară. A fost ceva din zona ideii de „revoluție” spirituală și religioasă, care a năruit vechea lume năruind principiile pe care era așezată ea. Distrugerii, jafuri, omoruri (adică lucruri neîntâlnite îna-nte) se produc din nordul până în sudul Egiptului.

Perioada aceasta de beznă (pe care egiptologii o numesc „Prima perioadă intermediară”) durează circa două sute de ani. Apoi, Egiptul se reconstruiește în datele lui politice anterioare – niciodată însă în datele spirituale de dinainte. Ca detaliu simptomatic: ideea de piramidă grandioasă, ca operă a întregului popor, cu toate semnificațiile ei exoterice și esoterice, rămâne

¹ Vd. studiul Eddei Bresciani, *Străinul*, în: Sergio Donadoni (coordonator), *Omul egiptean*, trad. Emanuela Stoleriu, Iași, Ed. Polirom, 2001, p. 205-233.

exclusiv o minune a trecutului; la un moment dat apare o „modă a piramidelor“, dar va fi vorba de micropiramide, cu semnificație strict individuală, făcute pentru cutare sau cutare rege și discreditând sensul „piramidei“ la nivel de „mormânt“.

Pe fondul schimbărilor de realități – unele nemaifiind recunoscute și apărând altele noi – se edifică Imperiul de Mijloc, Cel de-al doilea Imperiu egiptean. Acum accentul se pune pe o cu totul altă filosofie de viață, mult mai materialistă, mult mai ancorată în realitate, într-un nou sistem de priorități, în rigorile cotidiene.

Imperiul de Mijloc a adus o mare prosperitate economică egiptenilor, nemaîntâlnită înainte; comerțul a luat un mare avânt. Egiptul renunță la izolaționism și începe să privească tot mai insistent spre „necesități“ identificate în afara granițelor vechi. Expedițiile faraonilor în Nubia dar mai ales în Palestina și Siria asigură piețe noi. Egiptul devine o mare putere, care face legea în zonă.

Contactele acestea cu străinii asigură un sentiment nou, acela al adversității față de ei, față de credințele lor, față de obiceiurile lor, față de felul lor de a se comporta. Adversitatea nu e radicală la început, ci va deveni astfel pe fondul unui eveniment cu repercusiuni extraordinare: e vorba de venirea hiksoșilor în postura de cuceritori ai Egiptului, în secolul al XVII-lea, care s-a produs ca o lovitură de trăznet, ce a năruit o stare de siguranță mentală. Din cauza acestor cuceritori, a felului în care i-au umilit pe egipteni înstăpânindu-se în țara lor, egiptenii deprind adversitatea etnică, învățătura de prim-plan până în perioada elenistă.

Hiksoșii erau o puternică alianță de popoare semite, preponderent evrei (așa cum ne asigură Flavius Iosephus, vd. *infra*, p. 86, consemnând, desigur, o tradiție iudaică). Pe regii hiksoși egiptenii îi numesc „regii păstori“, și ajung, prin aceștia, să-l considere pe păstor (de orice fel ar fi el) „spurcat“, așa cum le arată Iosif fraților săi (*Facerea*, 43, 32).

Hiksoșii înfrâng armatele faraonului care se retrag spre sud. Egiptul de Jos (adică nordul și Delta Nilului) cade în mâinile cuceritorilor, care se așează aici cu gând de statornicie și își întemeiază propria capitală la Avaris, în Deltă. Ca un pas ulterior, hiksoșii cuceresc și sudul (Egiptul de Sus) și își instalează puterea în mod nemijlocit, dar nu pentru multă vreme, aici revenind la putere urmași ai vechilor faraoni, care însă se grăbesc să se recunoască vasali ai hiksoșilor, știind că altfel nu vor supraviețui. Statul egiptean din sud se întărește însă constant, cu gândul la revanșă. Același gând la revanșă hrănește adversitatea față de asiaticul hiksos și stimulează procesul imagologic, asupra căruia ne vom opri mai departe.

În ceea ce-i privește pe egiptenii rămași în nord, ca supuși direcți ai hiksoșilor, ei au propriile motivații de adversitate, pentru că sunt marginalizați de noua putere, care-i socotește cetățeni de rang inferior, odată ce, firesc, preferă ca aparatul funcționăresc să fie asigurat de oameni din rasa stăpânitorilor. E tocmai contextul istoric prin care biblicul Iosif a venit în Egiptul guvernat de cei de-același sânge cu el și aici a ajuns mare dregător la curtea faraonului hiksos.

Există texte din categoria celor profetice, care anunță marile nenorociri ce se vor abate asupra Egiptului cauzate de străini – *Profețiile lui Neferti* sunt scrise după venirea hiksoșilor, dar sunt atribuite unui personaj trăpitor în timpul Primului Imperiu (Vd. *Documentar*. a.).

Egipteanul nu a întârziat să-l identifice imagologic pe asiatic cu ceea ce semnifica în semantica egipteană „diavolul“ – e vorba de zeul deșertului/deșertificării Seth, pe care grecii l-au identificat cu personificarea răului din mitologia lor, anume Typhon. Seth era fratele lui Osiris (din triada supremă Osiris - Isis - Horus) și totodată ucigașul lui, de aceea personifica răul în general și trădarea. Chiar ucis, Osiris va fi până la urmă victorios datorită faptelor extraordinare ale soției sale, Isis; fiul acesteia și al lui Osiris, Horus va da lupta finală cu Seth, pentru a-și răzbuna tatăl și, totodată pentru a obține tronul zeilor. În această luptă, Seth va fi ucis simbolic, în sensul că Horus va reuși să-l castreze.

Animalul demonic care-l reprezenta era hipopotamul. O serie de ritualuri magice pe care trebuia să le parcurgă faraonul ca activități de solidaritate cu Osiris figura și aceea de a ucide

hipopotamul, ca să celebreze astfel victoria asupra lui Seth.²

Există un papirus extrem de interesant sub foarte multe aspecte, „Papirusul Sallier“, care reproduce o istorie de pe la sfârșitul dominației hyksoșe în Egipt. Povestirea arată cum faraonul hiksos din nord, Apophis, voia război cu suveranul egiptean din sud, Sekenenre, pe care știa că îl va câștiga, dar nu putea pur și simplu să-l atace pe acela, probabil fiind determinat de un tratat de pace ce stabilea condițiile vasalității. Apophis recurge deci la o provocare, în urma căreia intervenția sa armată să fie autorizată. Reproducem³ *in extenso* povestirea, pentru că provocarea pusă la cale de faraonul hiksos se bazează pe imagologia la care recurseseră egiptenii cu privire la cuceritorii asiatici. „S-a întâmplat ca Țara Egiptului să fie condusă de Ticăloși, și la acea vreme nimeni nu era rege sau stăpân al întregii țări. Pe atunci însă domnea un rege, Sekenenre, dar el nu era suveran decât în ținutul din sud, iar Ticăloșii ocupau orașele din nord. Apophis era monarhul lor, și întreaga țară îi aducea lui toate produsele pământului egiptean...

Or, regele Apophis se gândea să trimită un mesaj regelui Sekenenre, stăpânul din sud, cu scopul de a provoca gălceavă. După multe zile, regele Apophis i-a chemat pe comandanții, pe căpitani și pe demnitarii săi; numai că el nu știa ce să-i spună regelui Sekenenre. Apophis a trimis atunci să-i cheme pe înțelepții și pe scribii săi, care i-au spus: «O, rege, stăpâne, încuviințează ce-ți vom spune noi». Și ei i-au oferit regelui Apophis pretextul pe care și-l dorea; să trimită un sol la suveranul din sud și să-i spună: «Regele Apophis te roagă să nu-i mai vânezi pe hipopotamii din lacurile și din apele țării, ca să poată dormi în liniște, pentru că, zi și noapte, țipetele lor îi sparg urechile.»“

Acest mesaj avea scopul să-l încolțească pe faraonul din sud, pentru că regii hiksosii îl înconjuraseră întotdeauna cu mult respect pe zeul Seth /.../ iar hipopotamul era închinat acestui zeu.

Când i s-a comunicat acest mesaj, „regele din sud s-a tulburat și n-a știut ce să răspundă”. Din păcate, Papirusul Sallier, singura sursă a acestei relatări, e deteriorat, astfel că finalul nu e accesibil. Nu știu în ce modalitate, cert este doar că s-a ajuns la război – câștigat de hiksos, așa cum anticipase. În lupta respectivă, Sekenenre și-a pierdut viața, mumia sa fiind dovada celui mai mutilat trup provenind din Egiptul antic.

² George Hart, *Dicționarul zeilor și zeițelor Egiptului antic*, trad. Mirella Acsente, București, Ed. Artemis, 2004, p.140.

³ După Arthur Qeigall, *Istoria Egiptului antic*, trad. George Miciacio, București, Ed. Artemis, 1996, p. 108-109.

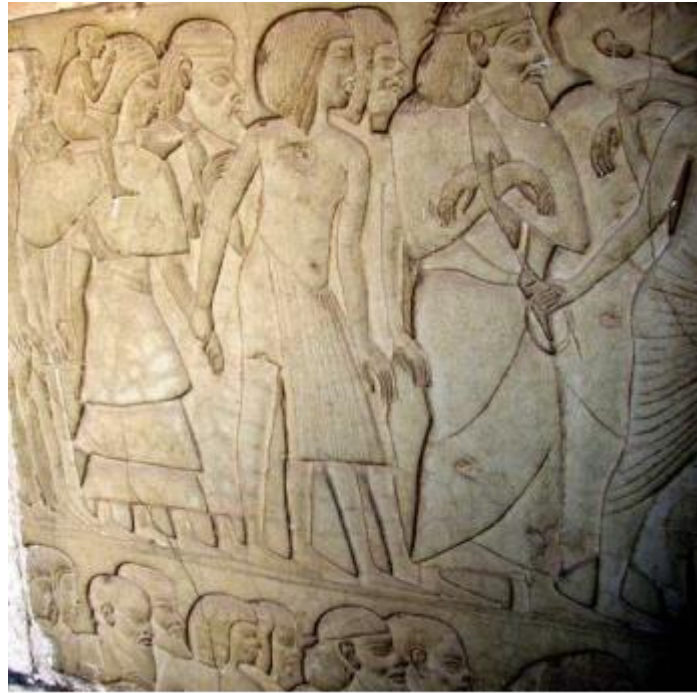

Fig. 1. Grup de prizonieri hyksoși, legați împreună. Au evidente trăsături semite. Din decorația mormântului lui Horemheb

Acest episod – relatat pe compartimentul metaforic și simbolic al limbajului imagologic – vizează o răscruce în istoria Egiptului, pentru că momentul a avut atât de mare reverberație, încât a stârnit un avânt național ce a dus, în puțini ani, la recucerirea Nordului și alungarea hiksoșilor. Primul faraon care i-a urmat lui Sekenenre, Kamose (ultimul din dinastia a XVII-a) a declanșat recucerirea, iar al doilea după Sekenenre, Ahmes (cu care începe dinastia a XVIII-a) a realizat revanșa egipteană totală asupra hiksoșilor, izgonindu-i din Egipt.

Polarizând spiritele, imagologia și-a avut rolul ei, texte care au ajuns până la noi oferind mostre ale unor stări de spirit în acest sens, până la sintezele unor imprecații: „Asiatic josnic“ – cum consemnează faraonul Kamose.⁴

Adversitatea față de străini – cu nuanțele ei, după caz, ura sau spaima – domină mentalul egipteanului și primește contur imagologic. Operele literare – povestirile, gen atât de generos abordat în Țara Nilului – tratează, bineînțeles, problema. O găsim astfel în cunoscuta *Poveste a lui Sinuhet*, în care eroul din titlu, exilat din Egipt, este nevoit să călătorească prin diverse țări, unde întâlnește „străini”, mereu priviți cu ostilitate sau neîncredere, pentru că imaginea lui Sinuhet asupra lor îi precede pe aceia, așa că el „știe la ce să se aștepte”, precum se exprimă într-un rând: „Nu cunosc vreun barbar care să se fi împrietenit cu un egiptean din deltă”.⁵

Cercetătoarea Isabelle Venturini⁶ și-a axat studiul privind imaginile privind străinul așa cum apar ele în povestirile egiptene; astfel ei sunt „respingători”, „provocatori”, „avizi și nesătui”, „violenți cu porniri criminale” și, oricum, „inferiori egiptenilor”.

⁴ Stela din Karnak, *apud* Sergio Donadoni (coordonator), *Omul egiptean*, trad. Emanuela Stoleriu, Iași, Ed. Polirom, 2001, p. 218.

⁵ *Faraonul Keops și vrăjitorii. Povestirile Egiptului antic*, trad. și ediție de Ion Acsan, București, Ed. Minerva (BPT), 1977, p. 62.

⁶ *La perception de l'étranger dans les contes de l'Égypte du Nouvel Empire*, în: *Le barbare, l'étranger: image de l'autre*, Actes du Colloque organisé par CERHI, Saint-Étienne, 14-15 mai 2004, Publication de l'Université de Saint-Étienne, vol. 2, 2005, p. 17-32.

După experiența cu hiksosii, căreia i se pune capăt pe la 1570 î.Hr., începând din secolul al XIII-lea, Egiptul trebuie să facă față unui alt pericol străin: incursiunile „popoarelor mării”, coaliții de indo-europeni și semiți, asociați punctual pentru câte o expediție de jaf în Egipt, care cel mai adesea vin în Țara Nilului dinspre mare.

Aceștia impresionează mentalul egiptean cel puțin în aceeași măsură cu hiksosii, confirmând imaginea străinului ca esență a răului. Din imaginile păstrate pe stele, se pare că reprezentanții popoarelor mării impresionau încă mai mult decât hiksosii prin sălbăticie, așa cum este sugerat și în fig.2, unde este reprezentat un grup de oameni înarmați dezbrăcați, aflați într-o mișcare browniană și exprimând un primitivism desăvârșit.

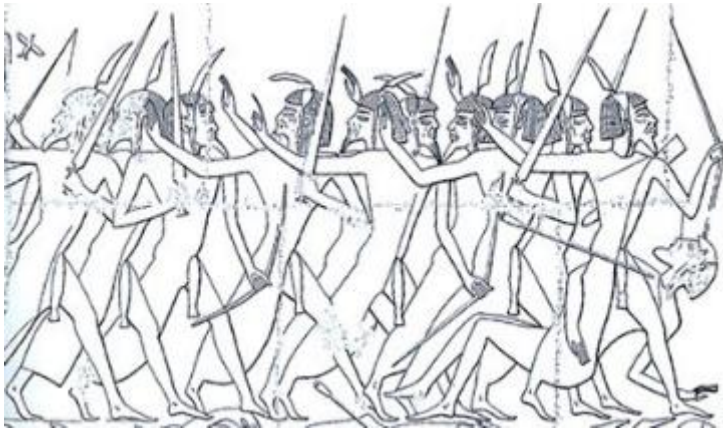

Fig. 2. Grup armat aparținând popoarelor mării, pe o inscripție de la Medinet Habou

Se pare că egiptenii erau atât de înspăimântați de ideea de străinătate/străin, încât foloseau chiar amulete care să-i țină la distanță pe străini⁷. „Stela Israel“ se face ecoul aceleiași cumplite spaima de străini:

„Nu se mai înalță un strigăt în noapte:
«Oprește-te! Iată, cineva vine, cineva vine
vorbind o limbă străină»“⁸,

ba, la Denderah⁹ exista un loc care-i exorciza pe străini:

„Loc a cărui taină este ascunsă,
dacă asiaticii ar ajunge la fortăreață.
Fenicienii nu se vor apropia,
grecii nu vor intra,
cei ce trăiesc pe nisip nu ne vor înconjura,
un mag nu-și va face slujba,
porțile sale nu se vor deschide pentru un
păcătos.“¹⁰

⁷ Sergio Donadoni (coordonator), *Omul egiptean*, p. 227.

⁸ *Ibidem*, p. 226.

⁹ La Denderah se află un complex sacru, ce include un templu al zeiței Hator, dar și unul al Nașterii zeiței Isis. Cel mai mediatizat este însă Zodiacul aflat pe tavanul templului.

¹⁰ Sergio Donadoni (coordonator), *Omul egiptean*, p. 227.

Merneptah, faraon din dinastia a XIX-a, comandă o inscripție¹¹, în care se arată furios pe supușii săi egipteni că i-au lăsat la un moment dat nesupravegheați îndestul pe străini:

„/Egiptenii/ nu au fost în stare să-i distribu-
gă ca pe viermi,
n-au putut distrage trupurile lor,
pentru că /străinii/ iubesc moartea și
urăsc viața,
iar inima lor este înflăcărată împotriva
oamenilor care știu.¹²
Trecându-și timpul rătăcind prin țară,
luptând în fiecare zi pentru a-și umple
burțile,¹³
/străinii/ vin în Egipt ca să caute hrană
pentru gurile lor...”¹⁴

DOCUMENTAR

a. *Profețiile lui Neferti:*

„O pasăre ciudată va popula mlaștinile
Deltei
Ridicându-și cuibul aproape de oameni,
Oamenii care au lăsat-o să se apropie
Nestânjenită.
Atunci pieri-vor aceste splendori,
Iazurile vizitate de vulturi pescari,
Pline de pește și păsări.
Fericirea întreagă s-a dus,
Țara se încovoiaie lovită
De acești prădători
Asiatici care o cutreieră.
Dușmanii s-au ridicat la Răsărit,
Asiaticii au venit în Egipt“¹⁴

b. *Povestea lui Sinuhet:* „... spre a-i alunga pe beduini și a-i nimici pe cei ce cutreieră nisipurile... “;

„...asiatici rătăcitori... “;

„...mă întorceam dintr-o războinică incursiune de pustiire a țării Tjehenu... “;

„...asiaticii rătăcitori s-au văzut siliți... “;

„...ucideam pe vrăjmașii ce se aflau în acea țară cu brațul și arcul meu... “¹⁵

¹¹ *Ibidem*, p. 226.

¹² Aluzie la lipsa de civilizație și de cunoștințe profunde a străinilor (comparați cu egiptenii).

¹³ Aluzie la primitivismul străinilor, care trăiesc doar pentru „a-și umple burțile”.

¹⁴ Reprodus după www.raceandhistory.com

¹⁵ Reprodus după *Faraonul Keops și vrăjitorii*, , p. 58, 59, 61.

BIBLIOGRAPHY

ELIADE, Mircea, *Imagini si simboluri*, Bucuresti, Editura Humanitas, 1994

DRAGAN, Ioan, *Paradigme ale comunicarii de masa. Orizontul societatii mediatice*, partea I, Bucuresti, Casa de Editura si Presa "Sansa" S.R.L., 1996

DUTU, Alexandru, *Literatura comparata si istoria mentalitatilor*, Bucuresti, Editura Univers, 1982

LAZARESCU, Dan, *Imagologia - o noua disciplina sociala de granita*. in Magazin istoric nr. 4(301), aprilie 1992

MOSCOVICI, Serge, *Psihologia sociala sau masina de fabricat zei*, Iasi, Editura Universitatii "Al. I. Cuza", 1994

NECULAI, Adrian, (coordonator), *Psihologia campului social: Reprezentarile sociale*, Bucuresti, Societate Stiinta si Tehnica S.A., 1995

ZLATE, Mielu, *Fundamentele psihologiei*, Bucuresti, Editura Hyperion XXI, 1984

CULDA, Lucian, *Procesualitatea sociala*, Bucuresti, Editura Licorna, 1996

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, *Dictionar de simboluri*, vol. 1, 2 si 3, Bucuresti, Editura Artemis, 1994

DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Bucuresti, Editura Univers Enciclopedic, 1998

SOWELL, Thomas, *A Conflict of Visions*, New York, Basic Books, 1987

ZLATE, Mielu, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Iasi, Editura Polirom, 1998